

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพระอุปคุตที่มีต่อสังคมชาวพุทธล้านนา ในสังคมล้านนา ถือว่าการบูชาพระอุปคุตในล้านนาเป็นวิธีการที่จะชักนำให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจและเข้าถึงสาระของ พระพุทธศาสนาโดยอาศัยรูปแบบในการปฏิบัติเพื่อเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจทำให้ผู้ปฏิบัติและผู้ที่เกี่ยวข้องได้เรียนรู้ทั้งการประพฤติปฏิบัติ การบูชาพระอุปคุตในล้านนานั้นมีอยู่หลายรูปแบบแต่ละ รูปแบบก็มีวิธีการที่ต่างกันออกไป การบูชาพระอุปคุตในล้านนาเป็นพิธีกรรมอันมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ พุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติ ลักษณะ ของการบูชาพระอุปคุตที่ปรากฏในล้านนานั้นนอกจากจะเป็นการปฏิบัติธรรมแล้วยังทำหน้าที่ใน การเผยแผ่ อธิบาย ชักชวน ขยายอรรถแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าออกไปนอกจากนั้นสาระที่แฝง อยู่ในการบูชาพระอุปคุตในล้านนายังก่อเกิดปัญญาและข้อคิด

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑. ประวัติความเป็นมาของพระอุปคุตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พบว่า พระอุปคุตเถระ ท่านถือกำเนิด มาในตระกูลของพ่อค้าที่เมืองมถุรา ซึ่งเป็นเมืองที่ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยมุนาท่านมีพี่ชาย ๒ คน ส่วนท่านนั้นเป็นคนสุดท้อง มูลเหตุที่ทำให้พระอุปคุตได้ บวชนั้นก็สืบเนื่องมาจาก บิดาของท่านได้เคยให้สัญญาไว้กับ พระเถระรูปหนึ่ง คือ พระสาณวาสี ว่าถ้าตนมีลูกชายก็จะให้บวชในพระพุทธศาสนา ที่นี้พอมีลูกชายคนแรกก็ไม่ยอมให้บวช ด้วยอ้างว่า จะต้องเอาไว้ดูแลทรัพย์สินในเหย้าเรือน เอาไว้ถ้ามีลูกชายคนที่ ๒ เมื่อไร แล้วจะยอมให้บวช แต่พอ มีลูกชายคนที่ ๒ เข้าจริงๆ ก็หาเรื่องบิดเบือนอีกว่า มีความจำเป็น ต้องเอาไว้สำหรับทำธุระตามหัว เมือง ขอให้ออไว้มีลูกชายคนที่ ๓ แล้วจะต้องบวชให้แน่นอน พอลูกชายคนที่ ๓ ซึ่งมีชื่อว่า “อุปคุต” เกิดมาแกลังทำไม่รู้ไม่ชี้กับสัญญาที่ได้ให้ไว้กับพระเถระ พระเถระท่านเห็นว่า ยังไม่ถึง เวลา ท่านจึงนิ่งไว้ก่อน และก็ไม่ได้ไปทวงถามถึงสัญญานั้น จนกระทั่งอุปคุตโตเป็นหนุ่ม พระอุปคุตหลังบรรลุปะราถันต์ อยู่จำพรรษาที่วัดนฤญาติเมื่อพระเจ้าอโศกทรงทราบกิตติคุณ ของพระอุปคุต ก็เกิดความเลื่อมใสและมีพระราชศรัทธา จึงนิมนต์พระอุปคุตพร้อมด้วยหมู่แห่ง พระภิกษุจำนวน ๑๘,๐๐๐ รูปสู่เมืองปาฏลิบุตร ด้วยการเดินทางแม่น้ำโดยเรือ พระเจ้าอโศกมหาราช

เสด็จออกมาคอยต้อนรับ ในปฐมสมโพธิกถากล่าวว่า พระเจ้าโศกมหาราชทรงสร้างสถูปจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ต้องการจัดงานสมโภช แต่พระองค์เกรงจะเกิดอุปสรรคและอันตราย จึงเสด็จเข้าไปสู่ท่ามกลางสงฆ์ ขอพระสงฆ์ทั้งปวงช่วยเหลือ แต่พระสงฆ์ทั้งปวงทูลว่าไม่สามารถที่จะช่วยได้ เพราะเกินกำลังที่จะรักษางานไว้ได้ มีสามเณรรูปหนึ่งปรากฏกายขึ้นท่ามกลางสงฆ์ ทูลว่ามีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า พระอุปลุต จำพรรษาอยู่ใต้สะดือทะเล มีความสามารถที่จะช่วยคุ้มครองรักษางานได้ ประทานสงฆ์จึงบัญชาให้พระภิกษุหนุ่ม ๒ รูป ผู้ทรงอภิญญาระเบิดน้ำเป็นช่อง ลงไปนิมนต์พระอุปลุต เมื่อพระอุปลุตรับทราบสั่งขณบัญชา จึงให้พระภิกษุหนุ่มทั้ง ๒ รูปกลับไปก่อน แล้วท่านก็เข้ามานสมาบัติ เดินทางไปถึงท่ามกลางระหว่างสงฆ์ก่อนพระภิกษุทั้ง ๒ รูป

ครั้งนั้น พระเจ้าโศกมหาราช ทรงดำริว่า จะอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในพระเจดีย์ ๘๔, ๐๐๐ องค์ที่สร้างไว้นั้น เพื่อจะได้เป็นที่สักการบูชาแห่งทวยเทพ และมวลมนุษยทั่วทุกประเทศ พระพุทธศาสนาจะได้แผ่ไปอย่างกว้างขวาง และวัฒนาสถาพรสืบต่อไป และพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์จะกระทำความกรรม คือ การฉลองใหญ่พระเจดีย์ทั้ง ๘๔,๐๐๐ องค์ทุก ๆ พระนครทั่วสากลชมพูทวีป จึงได้นิมนต์พระอุปลุตมาช่วยคุ้มครองงานให้บรรลุสำเร็จผล

๕.๑.๒. หลักการและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระอุปลุต

พบว่า ตามประวัติได้กล่าวไว้ว่า พระอุปลุตเนรมิตปราสาทแก้วจำพรรษาอยู่ใต้สะดือทะเล พระเจ้าโศกมหาราชจะทำบุญถวายสถูปเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ ขึ้นทั่วชมพูทวีป ทรงมีปริวิตกว่า พญามารจะมารบกวนก่อเหตุร้ายต่าง ๆ ในงาน จึงปรึกษากับพระสงฆ์ทั้งหลายว่า จะนิมนต์ใครมารักษางาน และมาช่วยปราบพญามาร พระสงฆ์ทั้งมวลต่างไม่มีใครอาสา ในที่สุดได้มีการกล่าวถึงพลังอิทธิฤทธิ์ของพระอุปลุต ซึ่งบำเพ็ญสมาบัติอยู่ในปราสาทแก้วใต้สะดือทะเล จึงขอนิมนต์พระอุปลุตมาทำการปราบพญามาร ท่านรับนิมนต์มาช่วยป้องกันพญามาร โดยจับพญามารมัดติดกุเขาลูกหนึ่งเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน กระทั่งงานฉลองสำเร็จ จากประวัตินี้เองอันนำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธล้านนาว่า พระอุปลุตเป็น พระทรงอภิญญามีฤทธิ์ ที่สามารถป้องกันคุ้มครองให้ปราศจากอันตรายได้ ทำให้เกิดเป็นเครื่องเสริมศรัทธาให้ชาวพุทธล้านนา ได้ทำพิธีอัญเชิญพระอุปลุตมารักษางาน เพื่อมิให้พญามารหรือความชั่วร้ายอุปสรรคทั้งหลายมารบกวน สำหรับสังคมในล้านนางานที่มักจะนิยมนิมนต์พระอุปลุตมาคุ้มครองรักษางานคือ งานปอยหลวง หรืองานเสนาสนะภายในวัด เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุร้ายต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่นิมนต์พระอุปลุตมาคุ้มครองงานนั้นเป็น กุศโลบายประการหนึ่งในอันที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยภายในงาน ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะ ของจิตวิทยาประการหนึ่ง ด้วยการสร้าง ضم หรือห่ออุปลุตไว้ ภายในห่อประกอบด้วย อัญฐบริจาร คนโท พัด เสือ หมอน คนที่มาร่วมงานเห็นไม่กล้าที่จะก่อเหตุร้ายต่าง ๆ

เพราะเกรงกลัวต่อบาป เป็นธรรมเนียมนิยมของชาวล้านนา ที่เดินผ่านศาลเจ้าที่ หรือ หอเจ้าที่ที่สร้าง ขึ้นต่างก็ยกมือขึ้นแสดงความเคารพ ความยำเกรง ไม่กล้าทำความชั่วใด ๆ เพราะกลัวว่าจะได้รับ โทษต่าง ๆ มีการเจ็บป่วย เป็นต้น ชุ่มหรือหอพระอุปคุตเช่นเดียวกันเวลามีคนเดินผ่านไปมาก็กลัว บางคนไม่กล้าเดินผ่านเพราะถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรให้ความเคารพยำเกรงจึงทำให้เกิดประเพณี นิยม วัดที่จะจัดงานต้องมีการอัญเชิญพระอุปคุตมาก่อนหนึ่งวัน ในช่วงนั้นชาวบ้านจะช่วยกันสร้าง หอเล็ก ๆ มีที่มุงที่บังทั้ง ๓ ด้าน เปิดเฉพาะด้านหน้า ตั้งไว้ที่เหมาะสม หลังจากนั้นเจ้าอาวาสและ คณะกรรมการจัดงานจะเชิญชวนศรัทธาสาธุชนเข้าร่วมพิธีแห่พระอุปคุตมาคุ้มครองงาน มีการจัด ขบวนแห่มีซอ ตุงชัย ม้องกลอง ช่างฟ้อน เดินตามขบวน ให้มีคนยกเป็นคนถือพานถือข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน มีข้อที่ควรจะปฏิบัติอยู่คือ ทุกคนจะต้องสำรวม กาย วาจา ใจ ของตนห้ามมิให้พูด ในสิ่งที่ไม่ควรพูด เมื่อขบวนแห่ถึงแม่น้ำก่อนอื่นต้องจุดรูปเทียนบอกแม่ธรณีเจ้าที่ตรงริมฝั่งแม่น้ำ แล้วมีคนยกก็จะทำหน้าที่กล่าวอาราธนา นำเอาข้าวตอกดอกไม้ โปรยลงไปในแม่น้ำ แล้วลงไปเอา ก้อนหินมาหนึ่งก้อนจากแม่น้ำโดยสมมติว่าเป็นพระอุปคุตแล้วนำก้อนหินนั้นมาล้างด้วยน้ำขมิ้นส้ม ปล่อยน้ำอบน้ำหอม แล้วก็แห่ขบวนกลับวัด เมื่อมาถึงวัดก็นิมนต์ท่านขึ้นสู่หอ โดยนำก้อนหินที่เอา มาจากแม่น้ำใส่พานเอาไปวางไว้ที่หอหรือชุ่มที่สร้างไว้

๕.๑.๓. วิเคราะห์ความเชื่อและบทบาทของพระอุปคุตที่มีอิทธิพลต่อสังคมชาวพุทธใน ล้านนา

พบว่า พระอุปคุตมีอิทธิพลต่อสังคมชาวพุทธในล้านนาโดยทั่วไปแล้วก็คือระลึกถึง สังฆานุสติ ระลึกถึงคุณงามความดี คุณธรรมที่ปรากฏอยู่ของพระอุปคุต เป็นการเจริญสติประการ หนึ่งในทางพระพุทธศาสนา คือการยึดเอาพระสงฆ์เป็นสรณะ เป็นอารมณ์ ถือเป็นการปฏิบัติธรรม ประการหนึ่ง สังคมล้านนาในอดีตได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาคือการประพาศปฏิบัติธรรมโดยยึด สิ่งต่าง ๆ เป็นอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในการบูชาพระอุปคุตนั้นจะส่งผลให้เกิดคุณค่าต่าง ๆ ต่อผู้ ปฏิบัติและผู้ที่เกี่ยวข้องการบูชาพระอุปคุตจึงมีคุณค่าทางด้านจิตใจ ดังนี้

ในฐานะเป็นหลักปฏิบัติ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์เราสิ่งที่จำเป็นในชีวิตนอกจากปัจจัย ๔ แล้วหลักในการดำรงชีวิตโดยเฉพาะหลักปฏิบัติเพื่อให้ถึงเป้าหมายของชีวิตตามหลักของศาสนา เป็นเรื่องสำคัญและเป็นเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจ เพราะการปฏิบัติเพื่อให้ถึงเป้าหมายแห่งชีวิตนั้น เป็นไปเพื่อพัฒนาจิตใจของตนทั้งนี้ทั้งนั้น สิ่งแรกที่เป็นเป้าหมายของชีวิตคือการมีสมาธิ คือความตั้ง มั่น การบูชาพระอุปคุตในล้านนานั้นหลักปฏิบัติที่พึงให้เกิดขึ้นคือ สมาธิ เพราะสมาธิเป็นความตั้ง มั่นของชีวิต ความตั้งมั่นของจิต เพื่อที่จะให้เข้าถึงซึ่งปัญญา เมื่อมีปัญญาแล้วก็สามารถที่จะรู้สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ดังภาษิตที่ว่า “สมาธิ ภิกขเว ภาวถ สมาหิตยธากูตฺ ปชานาติ” แปล

ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงยังสมาธิให้เกิด ชนผู้มีจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้ตามจริง หมายความว่า การบูชาพระอุปกุตนั้นเป็นวิधिปฏิบัติเพื่อให้เกิดสมาธิ เมื่อชีวิตดำรงอยู่ด้วยสมาธิแล้ว ย่อมที่จะเห็นธรรมต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนสามารถที่จะละสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่พึงงามออกจากชีวิตได้

แก้ไขสภาวะที่ไม่เหมาะสมของชีวิตมนุษย์ สภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้มนุษย์ไม่มีเวลาและไม่มีโอกาสได้เป็นตัวของตัวเองมากนัก ภาวะที่ไม่เหมาะสมไม่เป็นไปตามธรรมชาติดังกล่าว ทำให้เกิดอาการวิปริตในจิตใจของมนุษย์ และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ โดยมนุษย์จะมีอารมณ์หงุดหงิด เป็นโรคประสาท ฉะนั้น พิธีกรรมการบูชาพระอุปกุต จะทำให้จิตใจของมนุษย์มีความเข้มแข็งขึ้น โดยรูปแบบของการพิธีกรรม การส่งสมบุญนั้น การชวนขวากิจในทางที่ถูกต้อง คือการได้ช่วยชวนขวากิจในการให้พิธีกรรมการบูชาพระอุปกุตสำเร็จ ลุล่วงไป การบูชาพระอุปกุตจัดเป็นกุศลกรรมบถอย่างหนึ่งที่สามารถแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของชีวิตตนเองได้ อย่างเช่น เมื่อเกิดความไม่สบายกาย ไม่สบายใจขึ้นมาหากมีจุดมุ่งหมาย หรือมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในการสร้างในสิ่งที่ดี ช่วยเหลือสังคมทำให้เกิดจิตสาธารณะ จิตใจได้รับการขัดเกลาสามารถแก้ไขสิ่งที่ไม่ดี อีกทั้งยังได้รับความผ่อนคลายทางจิตใจ เนื่องจากการแก้ไขภาวะจิตใจที่เป็นอยู่ เข้าไปในโลกแห่งความเป็นจริงและยกระดับภาวะจิตใจในระดับหนึ่ง

ขัดเกลาจิตใจให้ผ่องแผ้วและสูงส่ง การบูชาพระอุปกุตในล้านนา คือ การขัดเกลาอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ถ้าไม่มี การขัดเกลาจิตใจ อารมณ์ความนึกคิดบ้าง สัญชาตญาณดิบจะครอบงำมนุษย์ ทำให้มนุษย์อาจ หันเข้าหาความรุนแรงและก่ออาชญากรรมมุ่งแต่จะทำลาย การขัดเกลาจะช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นและเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต ซึ่งเกิดจากความประทับใจความซาบซึ้งในพิธีกรรมการบูชาพระอุปกุต

พิธีกรรมกรรมการบูชาพระอุปกุตเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะของความเป็นชุมชน สังคมในที่นั้น ๆ เพราะเป็นการแสดงออกถึงการมีความร่วมมือกันภายในสังคมทุกส่วนของชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม เพราะพิธีกรรมการบูชาพระอุปกุตไม่ใช่เรื่องของคนเพียงคนเดียว แต่พิธีกรรมเป็นการทำเพื่อให้เกิดผลร่วมกันในสังคม ซึ่งพิธีกรรมกรรมการบูชาพระอุปกุตในล้านนาจะส่งผลต่อสังคมโดยตรง กล่าวคือ การบูชาพระอุปกุตจะมีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จำต้องอาศัยร่วมกันในการดำเนินงานของทางศาสนาและชุมชนจึงจะสามารถดำเนินการต่อไปได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย คือทางด้านศาสนาโดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติ กับชุมชน คือผู้ช่วยเหลืออุปถัมภ์ ซึ่งทั้งสองย่อมได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และให้ถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ซึ่งในทัศนะของพิธีกรรมการบูชาพระอุปกุตในทางพระพุทธศาสนานั้น เป้าหมายสูงสุดของชีวิตในพระพุทธศาสนา คือ ความดับทุกข์ ภาวะที่ไร้ปัญหาชีวิตที่จะทำให้ชีวิตเป็นทุกข์เรียกว่าเป็นประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา ที่ควรพัฒนาตนเองไปให้ถึงจุดนั้นให้ได้

การบูชาพระอุปคุตในล้านนานั้นเป็นของพระภิกษุสงฆ์นอกจากจะเป็นไปเพื่อประโยชน์คือการหลุดพ้น ยังเป็นเครื่องนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ ความพอใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ที่ได้มีโอกาสคอยปรนนิบัติให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย แรงใจและทุนทรัพย์ ที่ตนได้มีส่วนในการทำนุบำรุงในพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาจะตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตในล้านนาซึ่งมีผู้นับถือเลื่อมใสสืบต่อกันมาย่อมมีความดีใจ ภาคภูมิใจที่ตนเองได้เกี่ยวคู่สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา นอกจากนี้การได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา โดยการได้จัดให้มีประเพณีการบูชาพระอุปคุตยังประกอบด้วยประโยชน์อย่างมากต่อผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมดังกล่าวคือ

๑) ผู้ที่เข้าร่วมได้เชื่อว่าเป็นผู้รักษานบธรรมเนียมนับถือที่สั่งมา ซึ่งมีมาแต่ครั้งบรรพบุรุษเอาไว้ ไม่ให้สูญหายไปกับกาลเวลาและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

๒) ผู้ที่ได้เข้าร่วม นับได้ว่าเป็นคนดีของสังคม กล่าวคือ เป็นผู้ที่ยึดถือเสียสละให้ปันสิ่งของอันเป็นของ ๆ ตนแก่ผู้อื่น ได้เชื่อว่าเป็นผู้รู้จักเฉลี่ยความสุขของตนให้กับผู้อื่น ได้เชื่อว่ามีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์อีกต่อหนึ่งด้วย นอกจากนี้ยังได้มีโอกาสได้รักษาศีล ซึ่งเป็นเครื่องชำระกาย วาจาและใจให้สะอาดหมดจด รวมทั้งได้มีโอกาสบำเพ็ญภาวนา ซึ่งถือว่าเป็นจุดสูงสุดแห่งการปฏิบัติตามหลักของพระพุทธศาสนา บุคคลเหล่านี้ย่อมไม่เป็นปัญหาของสังคม

๓) การบูชาพระอุปคุตส่งผลต่อสังคม คือเป็นประเพณีหนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนในสังคมไม่ว่าไกลหรือใกล้ได้รู้จักกันให้กว้างขวางออกไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการปกครอง ก่อให้เกิดความสามัคคีของผู้คน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่มีต่อชาวพุทธล้านนาเป็นการศึกษาถึงความเชื่อที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมและส่งผลให้เกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณี จากการศึกษาวิจัยพบว่ามีเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระอุปคุตอยู่อีกมาก ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมไว้เป็นแนวทางประกอบการพิจารณาดังนี้

๑. เปรียบเทียบความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในล้านนาในชุมชนต่าง ๆ
๒. ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสาระของความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่มีผลต่อสังคมชาวพุทธล้านนาในปัจจุบัน
๓. ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องพระอุปคุตล้านนากับการเข้ากรรมในภาคอื่น
๔. ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในล้านนา